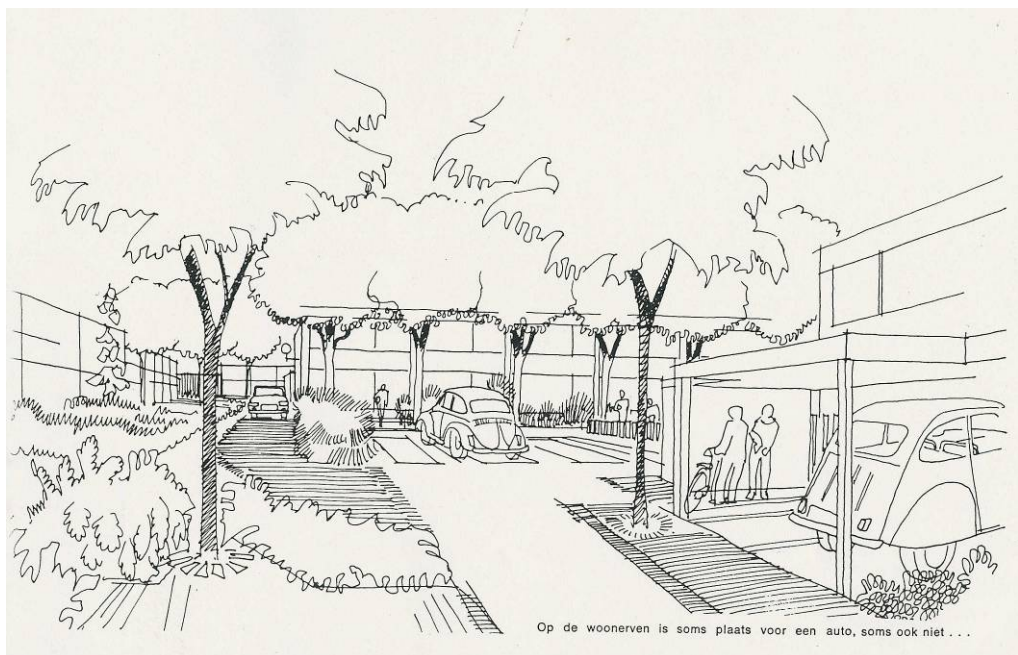

CULTUURHISTORISCHE ANALYSE

DE MATEN

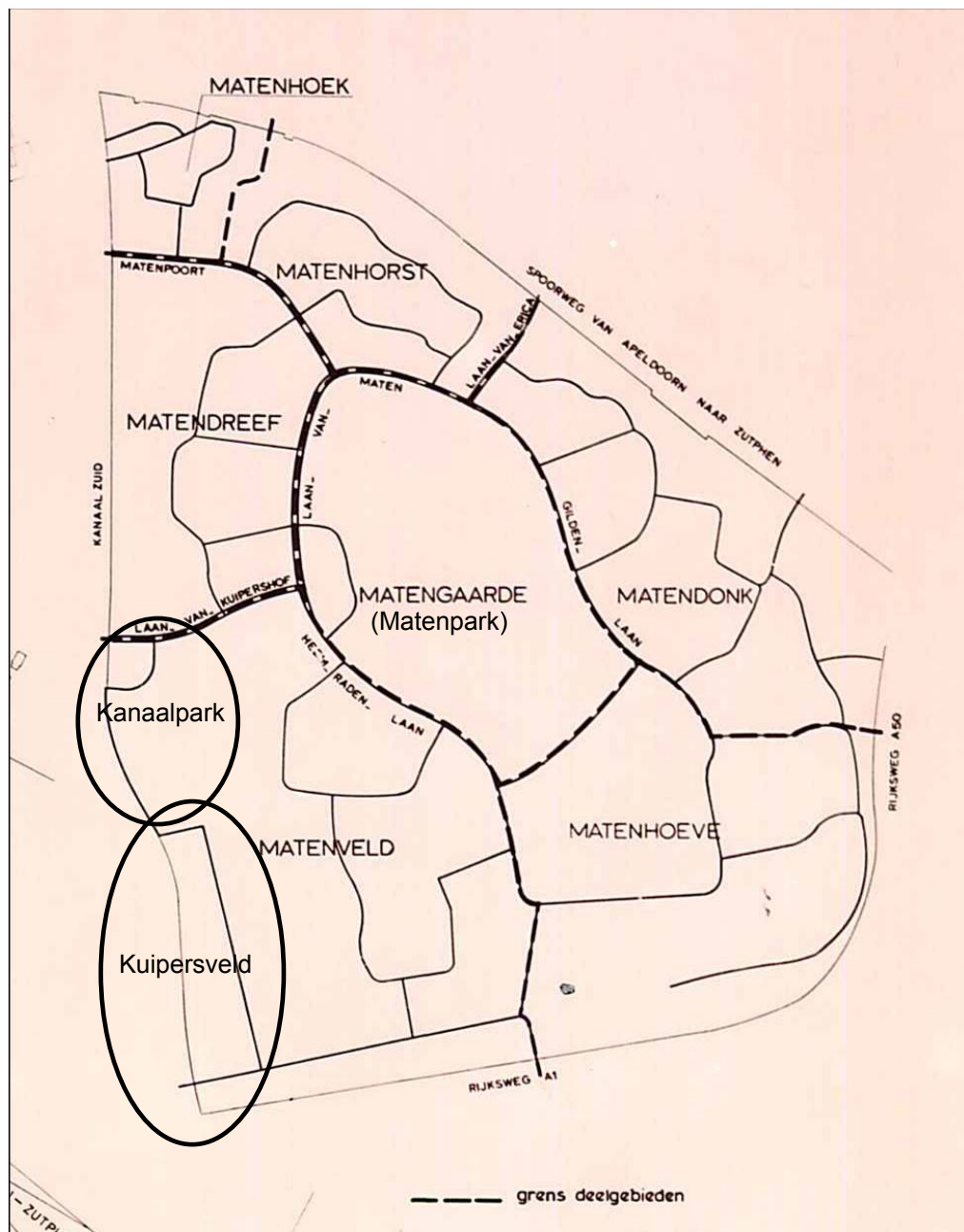

INHOUDSOPGAVE

inleiding	5
ontwikkelingsgeschiedenis	9
ontginning	9
kanaal, spoorweg en snelwegen	12
uitbreidingsplan in hoofdzaak (1948/1949).....	12
structuurplan (1950, 1960).....	15
structuurplan 1962/1966	15
het eerste plan: het bestemmingsplan voor De Maten (1965).....	17
wet op de ruimtelijke ordening	17
het tweede plan: De Maten als woonstructuur (1968-1970).....	19
het derde plan: bestemmingsplan voor De Maten (1972)	19
de realisatie (bestemmingsplan De Maten 1977)	23
experimentele woningbouw in De Maten	25
wijkwinkelcentrum De Eglantier	26
relicten pre-stedelijk landschap	28
kenmerken anno 2012	32
ruimtelijke structuur.....	32
openbare ruimte.....	32
bebouwing	32
waardering.....	37
ruimtelijke structuur.....	37
openbare ruimte.....	37
gebieden	37
aanbevelingen	43
ruimtelijke structuur.....	43
openbare ruimte.....	43
gebieden en bebouwing	43
archieven en literatuur	45
geraadpleegde archieven	45
geraadpleegde literatuur en nota's	45

I N L E I D I N G

aanleiding tot dit rapport

De Maten is een jonge woonwijk in Apeldoorn, met op de grenzen enkele kleinschalige bedrijventerreinen. De wijk beslaat het een groot deel van het oostelijk grondgebied van Apeldoorn. De wijk is een geliefde woonlocatie en er is geen sprake van grootschalige herontwikkeling, zoals wel het geval is in de vroeg naoorlogse woonwijken. De Maten is een bijzonder grootschalig voorbeeld van de stedenbouwkundige ideologie uit de jaren zeventig en tachtig met z'n structuralisme, 'bloemkoolstructuur' en woonerven. De wijk is met zijn hiërarchische, fijnmazige en op de menselijke maat gebaseerde opzet zeer representatief voor de ontwikkeling van de Nederlandse stedenbouw in deze periode. Die ideologie behoort inmiddels tot het verleden. Langzaamaan komen woonerven onder druk te staan, zijn er discussies gaande over de openbare ruimte en worden woningen verbouwd om te voldoen aan de huidige eisen. Om bij toekomstige ontwikkelingen rekening te kunnen houden met cultuurhistorisch waardevolle kenmerken, heeft de gemeente *stoa* gevraagd een eerste globale studie te verrichten naar De Maten. Dit rapport vormt daarvan het resultaat.

In de zomer van 2012 is dit rapport op een aantal punten aangevuld door team Cultuurhistorie van de gemeente Apeldoorn, ten behoeve van de actualisatie van het bestemmingsplan De Maten. Het gaat daarbij met name om een uitgebreidere beschrijving van de geschiedenis van het gebied voordat de woonwijk werd gebouwd (ca. 1970) en de waardevolle overblijfselen van het oude landschap; meer aandacht voor de randen van het gebied langs de woonwijk en een aantal bijzondere woningbouwcomplexen in de wijk. Parallel hieraan is ook een rapport *Ruimtelijke en cultuurhistorische waardering van de karakteristieke bebouwing in bestemmingsplangebied De Maten* opgesteld ten bate van de aanduiding van karakteristieke panden in het te actualiseren bestemmingsplan. Het gaat daarbij om waardevolle bebouwing van voor 1970, dus om objecten die resteren van voor de bouw van de woonwijk De Maten.

begrenzing onderzoeksgebied

Het onderzoeksgebied is een wigvormig stadsdeel ten zuidoosten van het Apeldoornse centrum en wordt begrensd door het Apeldoorns Kanaal in het westen, de rijksweg A1 in het zuiden, de spoorlijn naar Zutphen in het noordoosten en de rijksweg A50 in het oosten. Woonwijk De Maten is aangelegd op het voormalige Wormensche Veld, dat uit de gebieden Erica, Kuipershof en Barnewinkel bestond. De wijk is onderverdeeld in vijf buurten rond een centraal gelegen park. Met de klok mee zijn dat Matenhorst, Matendonk, Matenhoeve, Matenveld en Matendreef. Matendreef en Matenhorst zijn duidelijk van de andere buurten gescheiden door de hoofdwegen. Matendonk, Matenhoeve en Matenveld hebben een zachtere begrenzing door middel van groene zones. Tussen de woonwijk De Maten en het Apeldoorns Kanaal liggen twee industrieterreinen. Het industrieterrein Matenhoek ligt in de noordwestelijke hoek van de wijk en het industrieterrein Kuipersveld ligt tussen het Apeldoorns Kanaal en de wijk Matenveld. Beide terreinen worden van de woonbuurten gescheiden door groene zones.

Centraal in de wijk ligt het Matenpark (Matengarde op de kaart). Noordelijk van Kuipersveld, ligt het Kanaalpark.

gebruik kaarten

Voor het onderzoek is veelvuldig gebruik gemaakt van topografische kaarten en uitbreidingsplankaarten. De meest relevante kaarten zijn opgenomen in het rapport. Alle kaarten zijn op het noorden gericht (oftewel met de noordpijl naar de bovenzijde van de pagina), tenzij anders is aangegeven.

leeswijzer

Dit rapport is onderverdeeld in de ontwikkelingsgeschiedenis van het onderzoeksgebied, een toelichting op de stedenbouwkundige plannen, een hoofdstuk over de landschapsarchitectuur, een schets van de kenmerken anno 2006, een waardebeoordeling, aanbevelingen en bijlagen.

eerder rapport

In verband met nieuwe ontwikkelingen, heeft *stoa* in opdracht van de gemeente Apeldoorn in 2004 reeds onderzoek verricht naar winkelcentrum de Eglantier. Dit onderzoek is vertaald naar het Cultuurhistorisch Advies Eglantier, waarin gedetailleerde informatie is opgenomen over de ontwikkelingsgeschiedenis, huidige stand van zaken, waardering en aanbevelingen.

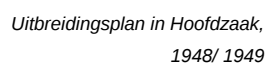

*luchtfoto van de Maten uit 1938,
voor de aanleg van de woonwijk*

*Uitsnede uit topografische kaart
1:50.000 uit 1933*

ONTWIKKELINGSGESCHIEDENIS

ontginning

De Maten is gelegen ten oosten van het Apeldoorns Kanaal in de laagte van de IJsselvallei. Het gebied tussen de stuwwal van de Veluwe in het westen en de stroomrug van de IJssel in het oosten bestond tot de dertiende eeuw voor een groot deel uit veengronden met moerassen en moerasbossen. In de dertiende eeuw en daarna werden delen van dit gebied ontgonnen. Aanvankelijk gebeurde dit vooral ten noordoosten van Apeldoorn, waar diverse weteringen (waaronder in de veertiende eeuw De Grift) werden gegraven om het gebied te ontwateren. In 1370 werd het Polderdistrict Veluwe ingesteld. De zone onderlangs de Veluwe-flank direct ten oosten en zuidoosten van Apeldoorn bleef echter nog lang onontgonnen. Dit natte kwelgebied bleef nog tot in de negentiende eeuw voor een groot deel bestaan uit heidegronden alsmede moerasbos (het Beekbergerwoud). De gronden waren hier, net als woeste gronden elders, in collectief eigendom van marken. Deze marken zijn van oorsprong middeleeuwse organisaties van boeren, ter regulering van het gebruik van de gronden. In het gebied van De Maten betrof het de Worminger mark, dat als een van de belangrijkste kernen het boerengehucht Wormingen (ook wel Wornum of Wormen) had, dat op korte afstand ten zuidoosten van Apeldoorn lag (groveweg het gebied van de Kayersdijk ten noorden van de Marchantstraat).

Het laaggelegen heidegebied ten oosten en zuidoosten van Wormingen, waar nu De Maten ligt, werd stukje bij beetje ontgonnen, voornamelijk als hooiland. Het gebied was grotendeels te nat om te akkeren of om het vee te weiden. Men noemde het Het Wormensche (of Wornumse) Veld. Eerst werden alleen de iets hoger gelegen delen ontgonnen, in zeer onregelmatige kavels langs slingerende paden. De omliggende heide werd gebruikt om plaggen en turf te steken en om de schaapskudde te weiden. In de negentiende eeuw werd ook die grond ontgonnen tot grasland, nu in een meer regelmatige rechtlijnige structuur. (zie navolgende afbeelding) Her en der werden ook boerderijen gebouwd.

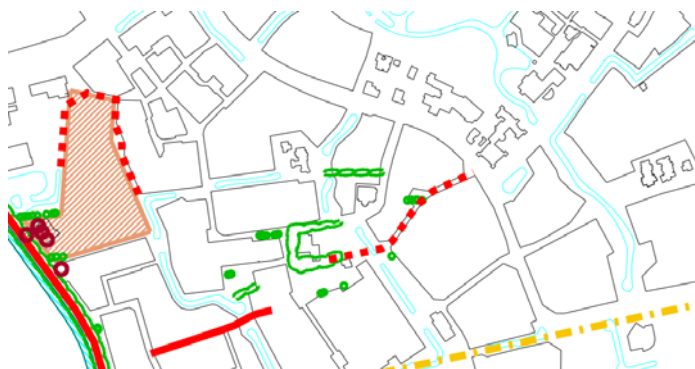

Dit fragment van de Topografisch Militaire Kaart (kaartnummer 412) toont de landschappelijke situatie van Het Wormensche Veld omstreeks 1900. Grote delen van dit gebied bestonden destijds nog uit onontgonnen heidegronden. De oudere ontginningen kenmerkten zich door een onregelmatige verkaveling en waren gesitueerd op hoger gelegen dekzandruggen. De regelmatige, rechtlijnige structuren zijn grotendeels het resultaat van negentiende-eeuwse ontginningsactiviteiten.

Een relatief groot ontginningsproject betrof de Ericastichting. Deze stichting werd in 1892 opgericht door de Oranjabond van Orde, een charitatieve organisatie die zich inzette voor de sociaal zwakkeren. Het betrof een ontginning van een gebiedje in het noordelijke gedeelte van de huidige wijk, met het doel te onderzoeken of het mogelijk was om op de arme heidegrond kleine boerenbedrijfjes van vijf hectare volstonden om een gezin in het levensonderhoud te voorzien. Door het gebied werd een weg aangelegd (de In 't Veldlaan; thans Ericastichting) waaraan vijf identieke boerderijtjes werden gebouwd. De stichting was genoemd naar de heidesoort Erica, die hier groeide, en werd later overgenomen door de Koninklijke Nederlandse Heidemaatschappij. Rond 1911 kregen de boeren de kans de pachtboerderijen te kopen. Van de stichting rest nu enkel nog het oude eikenlaantje met de naam Ericastichting.

*Het eikenlaantje met de naam
'Ericastichting'*

Reeks van topografische kaarten uit de jaren 1913, 1933 en 1966. Op een actuele kaart zijn de persistente structuren weergegeven: Apeldoorns Kanaal (blauwe lijn), wegen (rode lijn), structuren (rode stippellijn), restanten van erfbeplanting en solitaire (groen), tracé hoogspanningsleiding (gele stippellijn). Het gearceerde terrein betreft de voormalige gemeentelijke vuilnisbelt. Met rode cirkels is de locatie van karakteristieke objecten aangeduid.

kanaal, spoorweg en snelwegen

De huidige wijk De Maten wordt aan de westzijde begrensd door het Apeldoorns Kanaal. Dit deel van het kanaal werd in 1858- '68 gegraven. In 1825-'29 was al een kanaal gegraven van Hattem naar Apeldoorn, en dat werd hiermee in zuidelijke richting verlengd tot aan de IJssel bij Dieren. Doel van dit project was om de Veluwezoom te ontsluiten voor zwaar transport in de periode van beginnende industrialisering. In het gebied van De Maten werd op de kanaaldijk een weg aangelegd, waarlangs gaandeweg een bebouwingslint ontstond. De dichtheid daarvan nam af met de afstand tot de zich ontwikkelende stad Apeldoorn. In het lint stonden boerderijen en vrijstaande woningen, niet zelden met bedrijven op het erf. Ook werd hier rond 1920 de gemeentelijke vuilnisbelt gevestigd. Het kanaal vormde een belangrijke stimulans voor de ontwikkeling van Apeldoorn. Maar in 1972 werd het kanaal gesloten voor verkeer, nadat het transport per spoor en vrachtwagen de scheepvaart volledig had overvleugeld. Het kanaal is nog altijd een dominante structuurlijn in Apeldoorn.

Aan de noordoostkant wordt de wijk begrensd door de iets verhoogd gelegen spoorlijn Apeldoorn-Zutphen. Deze is in 1876 geopend. Net als voor het kanaal, geldt dat deze spoorlijn ook een belangrijke stimulans voor de ontwikkeling van Apeldoorn is geweest. De spoorlijn functioneert nog altijd, en De Maten heeft in 2006 zelfs een eigen station gekregen.

Aan de zuidzijde en de oostzijde liep het gebied waar de woonwijk werd gebouwd vanouds zonder barrières door in het omringende platteland. In de tijd dat de wijk werd gebouwd, werden aan deze zijden echter twee snelwegen aangelegd, die duidelijke begrenzingen (en daarmee tevens landschappelijke barrières) voor de wijk zouden vormen. Aan de zuidzijde wordt De Maten begrensd door de Rijksweg A1, en aan de oostzijde ligt de snelweg A50, die de A1 kruist bij knooppunt Beekbergen (dat dus grenst aan De Maten). Beide wegen werden in 1972 geopend.

spoorlijn langs het Apeldoorns
Kanaal

spoorlijn Apeldoorn-Zutphen

uitbreidingsplan in hoofdzaak (1948/1949)

In de twintigste eeuw nam de verstedelijking van Apeldoorn een hoge vlucht. In het Uitbreidingsplan 1923 (en het daarvan afgeleide plan uit 1938) werd de sprong over het kanaal gemaakt. De Kerschotense weg (Laan van Kerschoten) zou als stedelijke ringweg worden doorgetrokken over het noordelijke tracé van de tegenwoordige rondweg. Binnen deze ring was voorzien in woningbouw (Zevenhuizen) en industrie (het noordelijk deel van De Maten). Ondanks deze vooruitziende blik speelde de verstedelijking van Apeldoorn zich tot in de jaren vijftig van de twintigste eeuw vrijwel uitsluitend af ten westen van het kanaal.

Na de bevrijding had de gemeente Apeldoorn een tekort aan circa tweeduizend woningen. Dat tekort liep op tot 3346 woningen in 1949 en slook langzaam tot 2736 woningen in 1957. Apeldoorn was weliswaar niet zo zwaar door het oorlogsgeweld getroffen als Arnhem of Nijmegen, maar het was met Emmen één van de snelst groeiende gemeenten van Nederland. Door de explosieve toename van het aantal huwelijken, de geboortegolf, de daling van het sterftecijfer, de komst van repatrianten uit Nederlands Indië en de industrialisatiepolitiek, overtrof de vraag naar woningen het nieuwe aanbod ruimschoots. De stijgende vraag naar woonruimte in Apeldoorn maakte de planning van nieuwe woongebieden noodzakelijk. Onder leiding van ir. J.C.L.B. Pet ontwierp de afdeling Stedebouw van de dienst Gemeentewerken voor het gemeentelijk grondgebied een Uitbreidingsplan in Hoofdzaak (1948/1949), voor het verstedelijkte gebied een Structuurplan (1950, 1960) en voor de afzonderlijke wijken en dorpen Uitbreidingsplannen in Onderdelen. De stedenbouwkundige discipline ontwikkelde zich in die tijd tot

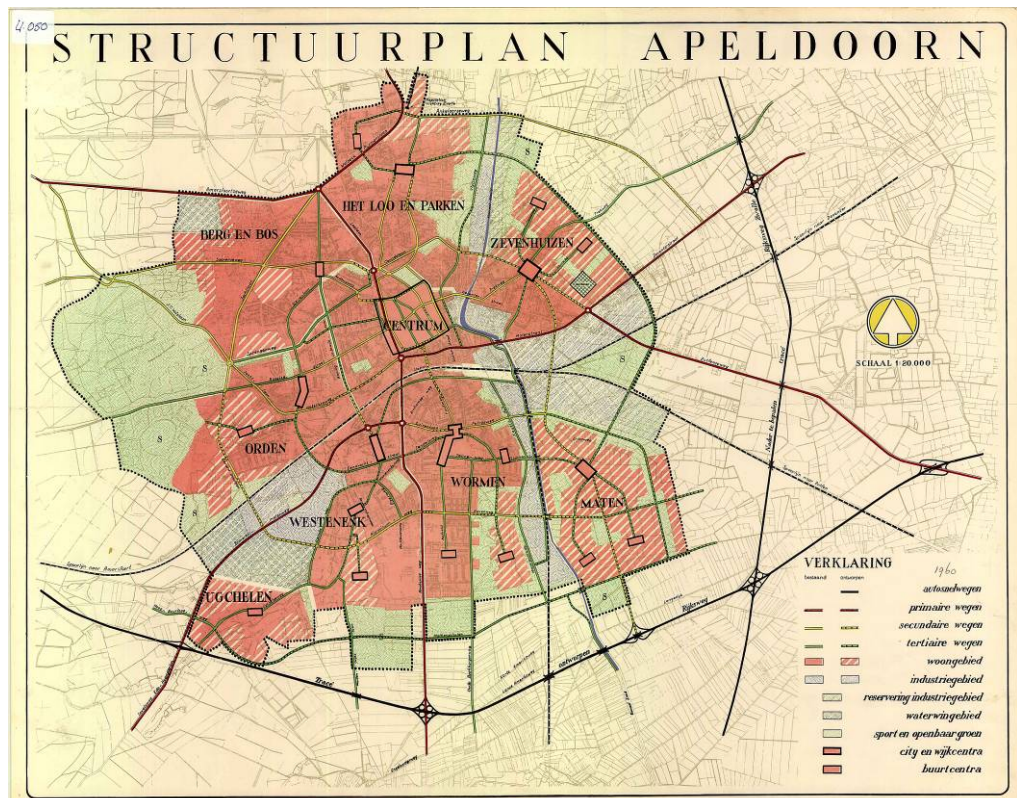

ruimtelijke planning op wetenschappelijke grondslag. De behoeften aan ruimte voor wonen, werken, verkeer en recreatie werden niet langer gebaseerd op schattingen, maar berekend aan de hand van statistische gegevens over de huidige en toekomstige situatie.

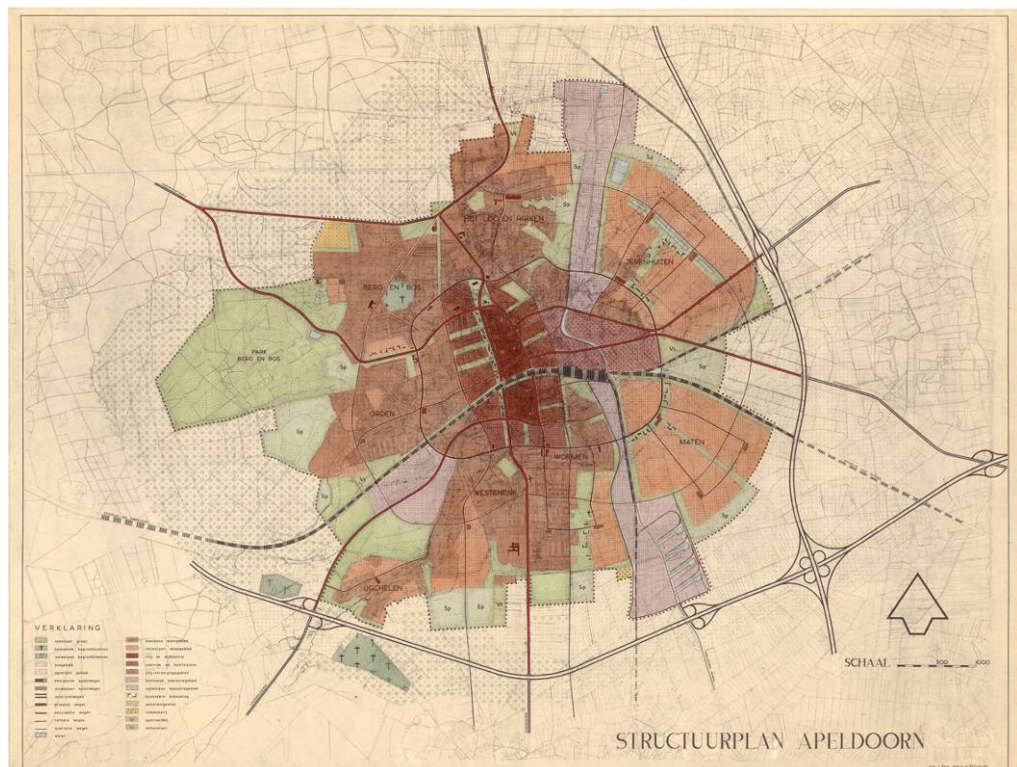
Het Uitbreidingsplan in Hoofdzaak legde de bestemmingen vast voor het gehele gemeentelijke grondgebied. De bescherming van het natuurschoon vormde het belangrijkste uitgangspunt van het plan. De betekenis van Apeldoorn als het nationale centrum voor recreatie mocht geen schade ondervinden van de verdergaande urbanisatie. Het plan breidde het van bebouwing gevrijwaarde natuurgebied drastisch uit en legde de (recreatieve) gebruiksmogelijkheden nauwkeurig vast. Daarnaast bood het plan globale richtlijnen voor een verantwoorde ontwikkeling van de gemeente Apeldoorn als verkeersknooppunt en industrie- en woonplaats. In het Uitbreidingsplan in Hoofdzaak is op de locatie van het latere industrieterrein Kuipersveld sprake van industrie. De rest van het gebied heeft een agrarische of landelijke bestemming.

Structuurplan Apeldoorn
1950/ 1960

Structuurplan Apeldoorn
1962/1966

structuurplan (1950, 1960)

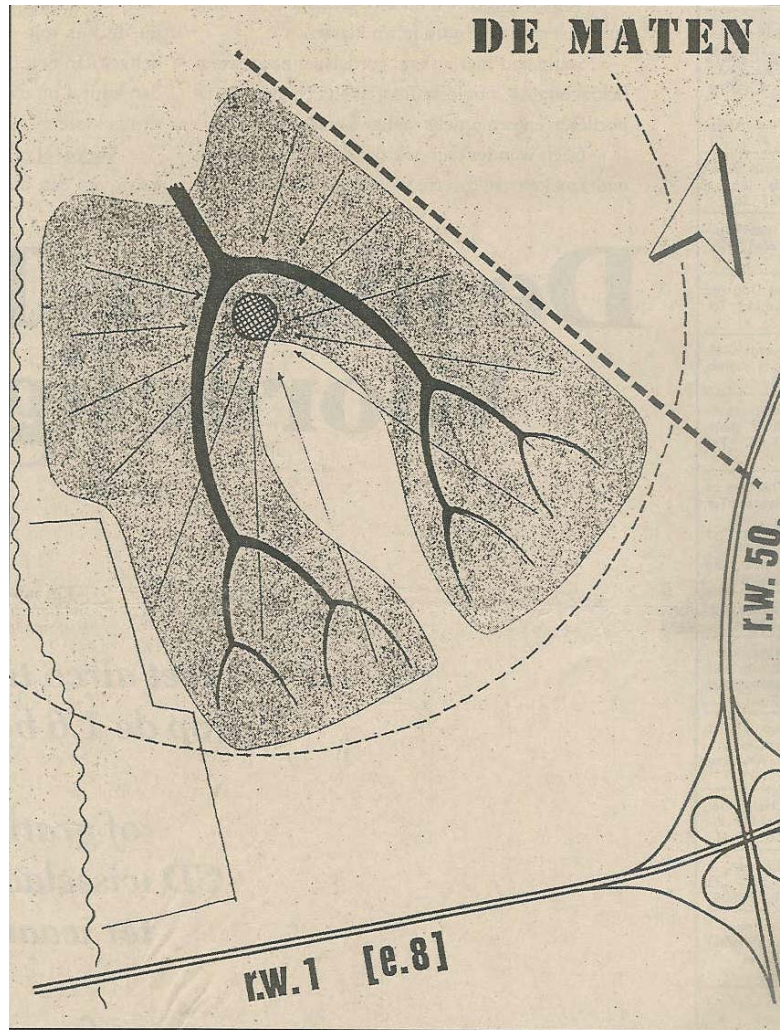
De herziening van het Uitbreidingsplan 1938 moest beantwoorden aan een meer gefundeerde doelstelling ten aanzien van de aspecten wonen, werken, verkeer en recreatie. Daarom stelde de dienst een wetenschappelijk vooronderzoek in, op basis waarvan een programma van de toekomstige behoeften werd geformuleerd. Het Structuurplan dat hieruit voortkwam, betrof een lange termijn visie op hoofdlijnen voor de ontwikkeling van het stedelijk gebied waarvan verwacht werd dat het in 2000 geheel bebouwd zou zijn. Daarbij werd uitgegaan van de aanname dat de Apeldoornse bevolking door zou groeien tot maximaal 120.000 inwoners in 1970 en maximaal 166.000 inwoners in 2000.

De vooroorlogse uitbreidingsplannen besloegen een te groot gebied en lieten stelselloze (lint)bebouwing toe langs alle bestaande wegen. Het Structuurplan had daarom tot doel het stedelijke gebied in omvang te beperken, de stad in wijken te verdelen en een meer geconcentreerde bebouwing mogelijk te maken. Het zwaartepunt van de stedelijke ontwikkeling lag in eerste instantie in de bestaande wijken aan de westzijde van het kanaal, waarna de sprong over het kanaal gemaakt moest worden. Nadat aanvankelijk aan de oostzijde van het kanaal alleen de wijk Zevenhuizen was gepland, werd in de herziene versie van 1960 de nieuwe wijk Maten toegevoegd, op de plek waar in alle eerdere plannen industriële activiteit was gepland.

structuurplan 1962/1966

De noodzaak van grootschalige stadsuitbreiding ten oosten van het Apeldoorns Kanaal werd voor het eerst gevoeld naar aanleiding van de *Nota inzake de Ruimtelijke Ordening* (1960) waarin het landelijk deconcentratiebeleid de speerpunt vormde. Apeldoorn werd een zogenoemde 'overloopstad' en moest een deel van de bevolking, bedrijven en overheidsinstellingen uit de Randstad op haar grondgebied opvangen. Om het goede voorbeeld te geven, verplaatste de rijksoverheid een groot deel van haar belastingkantoren naar Apeldoorn. Aangemoedigd door deze ontwikkeling, zag ir. Dick Delver van de stedenbouwkundige dienst een belangrijke rol voor Apeldoorn weggelegd. Vanwege haar ligging zou de gemeente zich tot de 'Tweede Schrijftafel' van Nederland kunnen ontwikkelen. Aangetrokken door de stroom van geruchten over Apeldoorn als Tweede Schrijftafel van Nederland, vestigden in de loop van de jaren zestig moderne bedrijven zoals Philips Electronics en instellingen zoals TNO en Centraal Beheer zich in Apeldoorn. Vanwege de verwachte verplaatsing van de rijksdiensten naar Apeldoorn en de komst van grote bedrijven en instellingen zou hield de gemeente rekening met 75.000 nieuwe inwoners, zodat Apeldoorn in veertig jaar tijd uit zou groeien tot een stad met 259.000 inwoners. De verhuizing van rijksdiensten naar Apeldoorn beperkte zich uiteindelijk tot de Belastingdienst, waardoor het idee van de Tweede Schrijftafel niet werd uitgevoerd en de bevolkingsgroei achterbleef bij de schattingen (op dit moment heeft Apeldoorn 156.000 inwoners). Onwetend van deze toekomst, onderging het *Structuurplan 1950/1960* een grondige herziening met betrekking tot de ten oosten van het Apeldoorns Kanaal gelegen uitbreidingswijken Zevenhuizen en De Maten. Het plan dat de stedenbouwkundige dienst ontwikkelde en in 1966 als *Structuurplan 1962/1966* presenteerde, voorzag in de noodzakelijk geachte grootschalige stadsuitbreiding ten oosten van het kanaal. Als eerste werd het stedenbouwkundige plan voor Zevenhuizen ontwikkeld. Tijdens de aanleg van Zevenhuizen kon het stedenbouwkundig plan voor De Maten worden uitgewerkt.

Uitbreidingsplan De Maten, 1965
 Het eerste, uit 1965 daterende plan de Maten van ir. Delver: een omgekeerde boom met brede openbare ruimte langs de snelwegen. Later werd een veel groter deel van de wijk volgebouwd. En de boom werd een stemvork. (Tekening gemeente Apeldoorn).

het ontwerp voor het Orderbos
 van de Heidemij uit 1956

het eerste plan: het bestemmingsplan voor De Maten (1965)

De bestaande agrarische bebouwing in het Wormensche Veld was te ruim gesitueerd en had een te grillige structuur om als uitgangspunt voor een stedenbouwkundig plan te kunnen dienen. Het hoge grondwaterpeil noodzaakte de stedenbouwkundige dienst een plan te ontwikkelen met een netwerk van watergangen over het gehele gebied om de waterhuishouding te kunnen beheersen.

Na studiebezoeken aan uitbreidingswijken in Nederland en West-Duitsland maakte de stedenbouwkundige dienst onder leiding van ir. Delver een gedetailleerd uitbreidingsplan voor een wijk met 6.000 woningen. Het plan werd het 'stenvorkmodel' genoemd omdat de infrastructuur zijn vorm ontleende aan een stenvork. De steel van de stenvork sloot aan op de binnenring van Apeldoorn. Langs de steel van de stenvork, de Matenpoort, was bijzondere bebouwing geprojecteerd. Langs beide takken van de stenvorkvormige hoofdontsluiting waren de woonbuurten in stroken gegroepeerd. Daardoor ontstond in het midden een ruime groene kern. In deze groene ruimte waren waterpartijen geprojecteerd, die noodzakelijk waren voor de waterhuishouding. Een deel van de parkstrook ten westen van de vijverpartij was bedoeld voor hoogbouw. De bebouwing nabij het stadscentrum kreeg een meer stedelijk karakter. Naar het zuidoosten toe werd de bebouwing gaandeweg minder dicht en liep over in gebied dat bestemd was voor (passieve) recreatie. In Erica, het noordelijke deel van De Maten, waren behalve woningbouw en een bedrijventerrein ook de centrale functies voor de gehele uitbreidingswijk geprojecteerd. Het oostelijk gelegen gebied Barnewinkel en het westelijk gelegen gebied Kuipershof bestonden deels uit woningbouw en deels uit recreatiegebied. Ir. Delver liet zich inspireren door nieuwste inzichten op het gebied van verkeersplanologie zoals deze in de West-Duitse woonwijk Sennestadt ('die autogerechte Stadt' bij Bielefeld) hun neerslag hadden gekregen. Sennestadt had een wegensysteem dat zich ter ontsluiting van de wijk steeds verder uitsplitste en vertakte. Bovendien had Sennestadt woningbouw rond een centraal gelegen vijverpartij. De hoofdopzet van De Maten vertoont bovendien, vooral in latere uitwerkingen, sterke overeenkomsten met het ontwerp van sportpark het Orderbos uit 1956 van de Heidemij.

wet op de ruimtelijke ordening

In 1965, gelijktijdig met de ontwikkeling van het bestemmingsplan voor De Maten, trad de *Wet op de Ruimtelijke Ordening* in werking. Volgens deze nieuwe wet hoefden de onderdelen van de bestemmingsplannen niet lager gedetailleerd te zijn. Na de vaststelling van het globale bestemmingsplan door de raad en na de goedkeuring door Gedeputeerde Staten, konden burgemeester en wethouders het plan nader uitwerken en inspelen op de mogelijkheden van het ogenblik. Door de groeiende twijfel over de maakbaarheid van de samenleving werd het gedetailleerde bestemmingsplan vervangen door het zogenoemde vlekkenplan waarin alleen de belangrijkste verkeersstructuur, de bebouwingsdichtheid, het karakter van het woonmilieu en het voorzieningenniveau werden vastgelegd. Het vlekkenplan werd vervolgens bij voorkeur door meerdere architecten uitgewerkt, opdat een grotere diversiteit in bouw en verkaveling zou ontstaan. De *Wet op Ruimtelijke Ordening* bleek een probaat middel te zijn om grootschaligheid en eenvormigheid tegen te gaan. In de loop van de jaren zestig was de kritiek op de dergelijke bouwprojecten gemeengoed geworden. Ook de uitbreidingswijken aan de stadsrand waren onder vuur komen te liggen, omdat ze slechts een kwantitatieve oplossing voor de woningnood boden. Zevenhuizen was volgens de principes van de functionalistische stedenbouw opgezet. Het plan was opgehangen aan een verkeerssysteem, gebaseerd op de scheiding van functies en opgevuld met strokenbouw, stempelverkaveling, recreatieve groene bufferzones en veel hoogbouw. De standaardisering en de goedkope bouwmaterialen en bouwmethoden maakten het mogelijk om in een hoog tempo veel woningen te bouwen. Volgens critici leidde het echter tot een saaie leefomgeving. Het nieuwe ruimtelijke ordeningsbeleid vereiste een veel grotere mate van flexibiliteit. Het gedetailleerde uitbreidingsplan voor De Maten van ir. Delver ontbeerde deze mate van flexibiliteit. De stedenbouwkundige dienst werkte het oude bestemmingsplan om naar een globaal plan en besloot tevens dat De Maten geen voortzetting van Zevenhuizen mocht worden. Vanuit de ideologie van de maatschappelijke vernieuwing moest het ontwerp voor De Maten door democratisering en inspraak totstandkomen, van de menselijke maat uitgaan en ontmoetingen stimuleren (het principe van het Structuralisme). De Maten moest een gevarieerde woonwijk met lage dichtheid, weinig hoogbouw en veel groen worden. Het groen werd in De Maten niet zozeer opgevat als een bufferzone, maar als een ecologische structuur. Het enige uitgangspunt dat zowel voor Zevenhuizen als De Maten gold, was de strikte scheiding tussen de functies wonen en werken.

het tweede plan: De Maten als
 woonstructuur (1968-1970)

het derde plan:
 bestemmingsplan voor De
 Maten (1972)

het tweede plan: De Maten als woonstructuur (1968-1970)

De maatschappelijke vernieuwing zorgde voor de liberalisering van de volkshuisvesting, waardoor woningbouwverenigingen een gedifferentieerder woningaanbod konden ontwikkelen en meer in konden spelen op de ontstane en (herkende) individuele woonwensen. In 1968 introduceerde minister Schut de 'experimentele woningbouw' met een circulaire waarin gepleit werd om door middel van kleinschaligheid en differentiatie meer rekening te houden met individuele woonwensen. Vanwege hun ervaring en expertise op dit vlak, vroeg de gemeente de vermaarde architecten Aldo van Eyck en Dick Apon om het globale bestemmingsplan voor De Maten uit te werken.

Van Eyck nam de stedenbouwkundige structuur voor zijn rekening. Apon zou zich over de invulling van de stedenbouwkundige structuur ontfemen. Van Eyck wilde de stamvork van het oorspronkelijke plan van ir. Delver als hoofdstructuur behouden. De centrale vijverpartij vormde echter een probleem, doordat het grondwater sterk ijzerhoudend bleek te zijn. Het water was daardoor minder geschikt voor flora en fauna, bovendien had het een lelijke bruine kleur. Als mogelijk alternatief stelde Van Eyck drainerende singels voor om de grondwaterstand te regelen. De woningbouw werd cluster voor cluster aangepakt. Ieder cluster zou uit circa vijfhonderd woningen bestaan. Het lag in de bedoeling om de deelontwerpen door steeds nieuwe teams met goed op elkaar afgestemde architecten te laten uitvoeren, waardoor een grote variatie zou ontstaan. Apon zou in Erica twee clusters van ieder vijfhonderd woningen ontwerpen die als uitgangspunt konden dienen. Tot een uitvoerbaar plan kwam het echter niet. In april 1970 gaven Van Eyck en Apon de opdracht terug. Zij voelden zich geremd in de mogelijkheden. Door de beperkte financiële middelen konden zij hun ideaal niet verwezenlijken. Maar ook tijdsdruk speelde een rol, want de vraag naar nieuwe woningen was in Apeldoorn zeer dringend.

Achteraf beschouwden Van Eyck en Apon het plan voor De Maten als een uiterst gecompliceerde opdracht. Gezien het nieuwe beleid van de gebundelde deconcentratie, zoals deze in de Tweede Nota van Ruimtelijke Ordening (1966) werd geïntroduceerd, was het volgens hen misschien beter om de toekomstige bevolkingsaanwas in de dorpen op te vangen en deze voor dit doel te vergroten. Ook het projectgebied liet naar hun mening veel te wensen over. De handhaving van de aanwezige bijzondere elementen in De Maten was nauwelijks mogelijk, want het gebied was een polder met veel water in de grond. De enige mogelijkheid die Apon zag om het landschap te vertalen naar de woonwijk, was het creëren van een plassengebied in het stedelijk gebied. Daarin kon de integratie van de woonwijk met het water plaatsvinden.

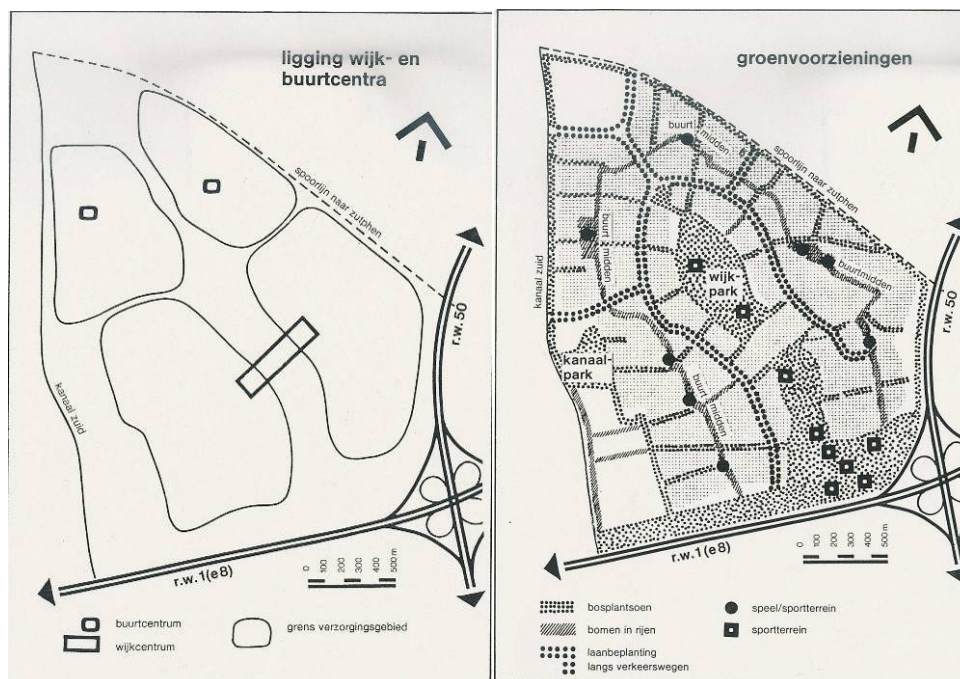
het derde plan: bestemmingsplan voor De Maten (1972)

De planvorming voor De Maten werd in het voorjaar van 1970 door Klaas Liesker en Willem de Stigter van de Stedenbouwkundige Dienst voor de Oost-Veluwe overgenomen. Liesker en De Stigter borduurden voort op het plan dat in 1965 door ir. Delver was ontwikkeld en namen ook de ideeën van Van Eyck en Apon mee in het plan voor De Maten. De verkeersstructuur van de stamvork met het vertakkende wegensysteem bleef behouden. De woningbouw kreeg naar het zuidoosten toe een steeds lagere dichtheid. In het zuidoosten waren nog steeds de recreatiegebieden geprojecteerd. Voor de uitwerking van de verschillende deelgebieden zouden meerdere teams met verschillende architecten worden ingezet. Op het laagste schaalniveau (plattegrond van het huis, inrichting van tuin en woonerf) hadden de toekomstige bewoners inspraak in het ontwerp- en bouwproces. Daarmee was het een typisch product van het democratiseringsproces van de jaren zeventig.

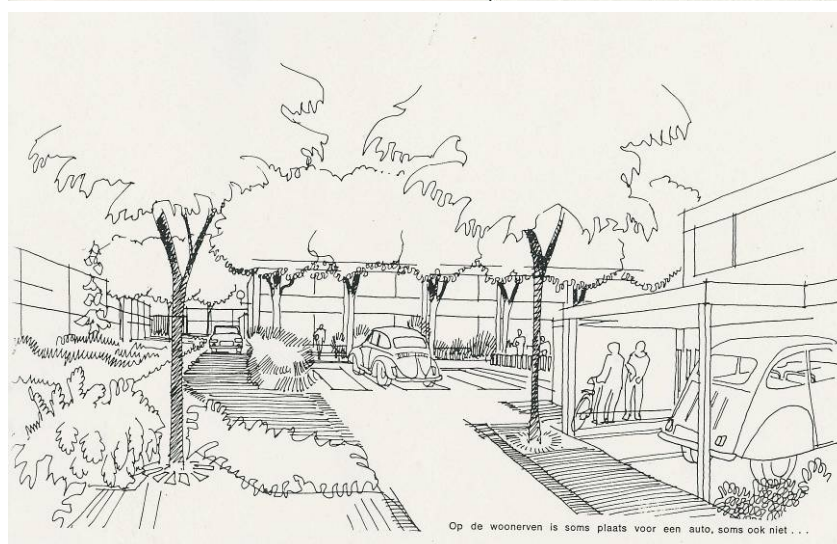
Het nieuwe bestemmingsplan ging uit van 9.000 woningen, waarvan 70 tot 80 procent uit laagbouw bestond. Een vierde deel van het gebied, circa 140 hectare, was gereserveerd voor openbaar groen. Het bestemmingsplan werd goed ontvangen.

schetsen uit 'Mensen in Maten',
met buurt- en wijkcentra en
groenvoorzieningen

schets uit 'Mensen in Maten':
"Op de woonerven is soms
plaats voor een auto, soms ook
niet..."

schets uit 'Mensen in Maten':
illustratie bij kopje "erf en brink"

uitgangspunten

In het bestemmingsplan van 1972 bestaat De Maten uit verschillende woonbuurten die als een lus rond het wijkpark liggen. Het park is ontworpen als een groene long die vanuit het zuidelijk gelegen buitengebied de woonwijk insteekt. De woonbuurten zijn opgebouwd uit meerdere woningbouwcomplexen en hebben elk een verzorgend centrum. De woningbouwcomplexen bestaan uit buurtmiddens, woonerven en woonbrinken. Het buurtmidden is een autovrije ruimte ten dienste van het buurtleven. De wijkvoorzieningen bevinden zich in de buurtmiddens. Het woonerf is een intiem pleintje tussen de woningen met één ingang voor de auto en soms uitgerust met parkeerplaatsen. De woonbrink is een pleintje met twee ingangen, dat daardoor ook bestemd is voor passerende auto's.

Door gebruik te maken van verspringende verkaveling van de woonblokken, worden saaie lange huizenrijen vermeden. Iedere woonbuurt heeft zijn eigen bebouwingsbeeld dat voor differentiatie van het woonmilieu in de wijk én voor een onderlinge samenhang in de buurt zorgt. De dichtheid van de bebouwing in de wijken nabij het centrum van Apeldoorn is hoger dan de wijken in de nabijheid van het buitengebied. Het wijkcentrum is geprojecteerd als een brug (Ponte Vecchio) over het wijkpark met een westelijk en oostelijk 'bruggenhoofd'. De bijzondere voorzieningen moeten de complete woonwijk bedienen en worden bovendien gecombineerd met wonen. De Matenpoort vormt de toegang tot De Maten en krijgt 'stevige' flankerende bebouwing die aansluit op het stedelijke karakter van het centrum van Apeldoorn. Langs het Apeldoorns Kanaal zijn twee industrieterreinen geprojecteerd. De industrieterreinen zijn door groene barrières duidelijk van de woonbuurten gescheiden.

De verkeerssoorten zijn gescheiden en hiërarchisch onderverdeeld. De stemborg dient als wijkontsluitingsweg (het noordelijk deel ervan maakt zelfs deel uit van de Apeldoornse ringweg) en is bestemd voor doorgaand verkeer, de wegen die als aders door de buurten slingeren voor het buurtverkeer en de woonerven voor bestemmingsverkeer. Op de woonerven is de auto ondergeschikt aan voetgangers en de spelende kinderen. Vanuit de groene aders en woonbuurten zijn over de doorgaande weg naar het park voetgangersbruggen geprojecteerd.

Een groot deel van De Maten is bestemd voor openbaar groen. De belangrijkste groengebieden zijn het centraal gelegen Matenpark met een uitloper naar het zuidelijk gelegen buitengebied en het op een voormalige vuilnisbelt geprojecteerde Kanaalpark. Het gebied ten zuiden van De Maten is gereserveerd voor een groot recreatiegebied met sportvelden en groen voor passieve recreatie. Over het hele stadsdeel is een sterk vertakte groenstructuur gelegd met parken, trapveldjes in de buurtmiddens, opgaand groen, struiken aan de randen van de woonstraten, woonerven en woonbrinken. In de groenstructuur bevinden zich veel waterlopen en vijverpartijen. Naast de nieuw aangelegde natuur zijn oude boomgroepen en bomenlaantjes van het Wormensche Veld gespaard en geïntegreerd in het ontwerp. Ter versterking van de relatie tussen het openbaar groen en de privé-tuinen worden de bewoners gestimuleerd bomen in hun tuinen te planten. Bovendien geeft de gemeente desgewenst advies in de beplantingskeuze. Er is veel aandacht voor de stoffering van de openbare ruimte in de vorm van straatmeubilair en groenvoorzieningen, die bovendien bedoeld zijn om de automobilist in zijn snelheid af te remmen. De hoofdontsluitingen krijgen een ruim opgezet symmetrisch profiel met een groene middenberm, groenstroken, bomen en gescheiden fietspaden. De buurtontsluitingswegen hebben een informeel profiel met geasfalteerde rijbanen, trottoirs, bomenrijen, groenstroken en soms een middenberm.

De bebouwing van De Maten bestaat voor driekwart uit laagbouw en voor een kwart uit middelhoogbouw. De middelhoogbouw beperkt zich voornamelijk tot de flankerende bebouwing van Matenpoort en de Laan van Maten, en de bebouwing in het wijkcentrum. Ook in de wijken Matendreef, Matenhorst en Matendonk is sporadisch middelhoogbouw geprojecteerd. De woningbouw varieert per woonbuurt in vorm, materiaalgebruik en verkaveling. Hierdoor zijn de woonwijken gevarieerd, maar bestaat er op het niveau van de woonbuurt wel een duidelijke onderlinge samenhang.

de realisatie (bestemmingsplan De Maten 1977)

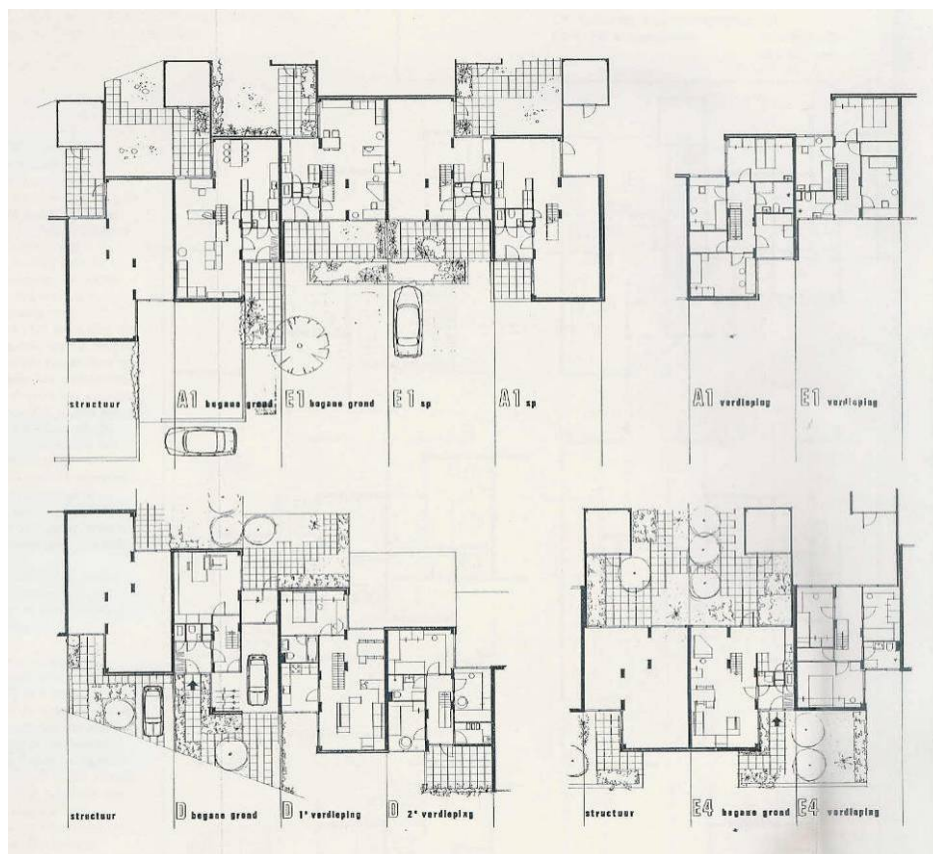
De vroegste plannen van Liesker en De Stigter bestonden uit woningbouw voor de gebieden Erica-West (Matendreef) en Erica-Oost (Matenhorst). Voor het ontwerp van de woningen in Matendreef vroeg de gemeente de Architectengroep Emmerhout, het Maastrichtse architectenbureau Snelder, en A. van Gelderen en K. Visser van het Amsterdamse architectenbureau Elling.

Na de aanleg van Matendreef en Matenhorst volgde de aanleg van Matendonk, vervolgens die van Matenveld en als laatste Matenhoeve. Met opzet werden de buurten niet in één keer volgebouwd, om een eentonig en tijdgebonden karakter van het bebouwingsbeeld binnen de buurten te voorkomen. De uitwerking van de plannen werd gaandeweg uitbesteed aan architectenbureaus uit de nabije omgeving. De groenvoorziening werd van een vierde deel teruggebracht tot een zevende deel van het totale oppervlak van het stadsdeel. Het groene hart van De Maten is het Matenpark dat door H. Barkhof is ontworpen en aangelegd in de periode 1972-1975. In de functionalistische landschappelijke stijl, die Barkhof ook in het Mheenpark in Zevenhuizen toepaste, ligt de nadruk op de ontwikkeling van de natuur in de stad. Het park is een groene wig vanuit het buitengebied en vanuit het park steken groene wiggen tot ver in de omringende woonbuurten van De Maten. In aansluiting op het natuurlijke beheer is omstreeks 1980 een heemtuin aangelegd, die de overgang van het Veluwemassief naar de IJsselvallei imiteert, met gebruikmaking van inheemse plantsoorten. Het belangrijkste element in het ontwerp is de centrale waterloop die in een grote vijver bij het wijkwinkelcentrum uitmondt. Met medewerking van R. Boom ontwierp Barkhof ook het Kanaalpark. Het buurtpark is aangelegd op een voormalige vuilstortplaats. Het park kreeg in eerste instantie een dichte, bosachtige beplanting waarin naderhand doorzichten en open ruimten werden gemaakt.

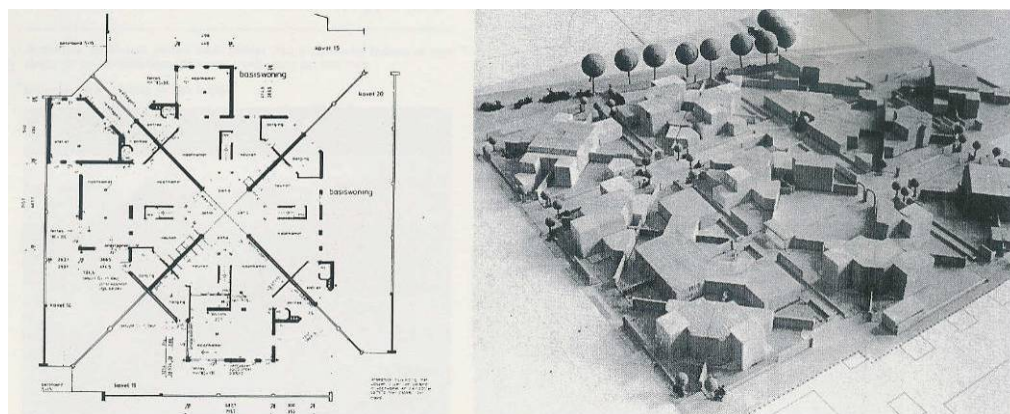
In 1976 onderging het bestemmingsplan een herziening. Het zuidelijke deel van De Maten raakte daardoor dichter bebouwd dan aanvankelijk de bedoeling was. De beoogde 9.000 woningen werden verdicht tot ruim 11.000 woningen. De vergroting van de buurt Matenhoeve ving de opvoering van het aantal woningen grotendeels op. Dat ging ten koste van het Matenpark ten zuiden van het geprojecteerde wijkwinkelcentrum. Het Matenpark kwam centraal in de wijk te liggen en had geen duidelijke verbinding meer met het buitengebied. De recessie die zich in 1979 aankondigde, zorgde ervoor dat de woningen kleiner werden. Daardoor bleef de oorspronkelijk ruime opzet van De Maten enigszins behouden. Het wijkwinkelcentrum werd teruggebracht tot het oostelijk 'bruggenhoofd'. Doordat het westelijke 'bruggenhoofd' kwam te vervallen, ontbrak een deel van de ontsluitingsweg en moest de stemvork tot een ringweg worden doorgetrokken. De voetgangersbruggen over de doorgaande weg bleken te kostbaar te zijn. De gemeente zag af van de aanleg. Door de verkleining van het wijkwinkelcentrum, verschoven voorzieningen naar de buurten. De buurtmiddens in de wijken die eerst een hoofdzakelijk ruimtelijke betekenis hadden, kregen bescheiden gemeenschapsvoorzieningen en kleinschalige werkgelegenheid.

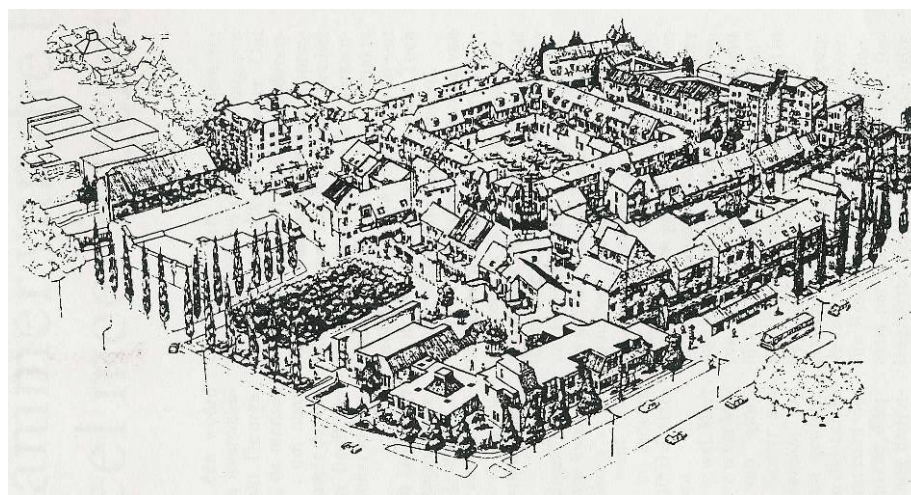
plattegronden experimentele
woningen Matendreef, bureau
Elling

plattegrond en maquette
experimentele woningen
Matenveld, A. van Duivenboden

perspectiefschets van de
Eglantier

experimentele woningbouw in De Maten

Minister Schut introduceerde in 1968 een programma voor experimentele woningbouw dat betrekking had op woonvormen en woningtypen die afweken van de gebruikelijke vormen en typen. Het ging hierbij om de woning zelf (indeling, uitrusting en constructie van de woning); de woonvorm (wijze van aaneenvoegen of opeenstapelen van woningen, met inbegrip van de uitrusting van het gebouw); en het woonmilieu (wijze waarop een samenspel is bereikt tussen woningtype, woonvorm en naaste omgeving van de woning). Later werden daar criteria aan toegevoegd die betrekking hadden op de inspraakmogelijkheden van de toekomstige bewoners. Het predikaat 'experimenteel' werd samen met een subsidie van 3.000 gulden per woning toegekend aan originele woningbouwplannen. De woningen in de Matendreef van het architectenbureau Elling (projectarchitecten A. van Gelderen en K. Visser) en de woningen in Matenveld van A. van Duivenboden zijn de enige geprediceerde woningbouwontwerpen in De Maten.

Matendreef

Het ontwerp voor de woningbouw rond de Rietdekkersdreef en de Gruttersdreef is gebaseerd op de studie de 'versprongen woning', een familie van woningen waarin het mogelijk is om met behoud van de basisstructuur 98 indelingsvarianten te maken. De uitgangspunten voor het interne leefklimaat waren: een grote privacy in de woning, de mogelijkheid tot meervoudig en gevarieerd gebruik van de woonruimte en een zo groot mogelijke keuze uit woningtypen. De uitgangspunten voor het externe leefklimaat waren: de grote privacy in het eigen gebied en een eenvoudige structuur, waardoor de woningen op economische wijze konden worden gerealiseerd. In het ontwerp voor twee buurten in de Matendreef werd de studie omgezet naar een ontwerp voor twee typen woningen, waarvan één met een variant in spiegelbeeld, met een experimentele (open) indeling van de begane grond. De uitgangspunten voor het externe leefklimaat resulteerden in een verkavelingsvorm van woningblokken met verspringende woningen. Hierdoor ontstond optimale privacy en kregen alle woningen een gelijkwaardige situering ten opzichte van de bezonning. Bovendien kregen de buurten een duidelijk herkenbare onderlinge samenhang.

Matenveld

A. van Duivenboden ontwierp aan het Holtrichtersveld een cluster van 38 woningen, die het predikaat experimenteel kreeg vanwege de uitbreidbaarheid van de individuele woning. Volgens Van Duivenboden lag de essentie van zijn ontwerp echter meer in de stedenbouwkundige opzet van het complex dan in de uitbreidbaarheid van de individuele woning. Het terrein is ingedeeld in tien kwadranten die diagonaal zijn gesplitst. Door deze diagonale verkavelingswijze ontstaan driehoekige kavels. Op de kruispunten van de kwadranten liggen kleine pleintjes. In het midden van het complex is een grotere open ruimte. Gemetselde tuinmuren die in hoogte variëren benadrukken de mathematisch opgebouwde infrastructuur. Door de verkavelingswijze zijn gevarieerde woonvormen ontstaan, met een oriëntatie op de straat of op de tuin. In totaal zijn er vier typen basiswoningen. De vormgeving is sober, opdat de bewoners naar behoefte zelf hun woning konden wijzigen. Uitbreiding van de woning behoorde tot de mogelijkheden.

Naast deze twee projecten die met subsidie erkend werden als zijnde experimenteel, zijn er meer bijzondere woningbouwprojecten te vinden binnen de wijk. De meest opvallende hiervan zijn:

- het complex woningen aan de Goudsmidshoeve dat in 1977 is ontworpen door 'Architektenburo de Wit + van Duivenboden' uit Apeldoorn, en dat uitzonderlijk is door de leidekking op de schuine daken en tegen een deel van de gevels, alsmede door de complexe schakeling van voor- en achteruitspringende volumes;
- de 'Witte Woningen' aan de Klokkengietershoeve, in 1977 ontworpen door 'ir. M.P. Evelein b.i. bna – buro voor architectuur en vormgeving' uit Amsterdam, met hun opvallende witte gevels en schijnbaar tot aan de grond reikende dakhellingen. De stedenbouwkundige opzet is bijzonder door de haakvormige verkaveling (t.b.v. optimale bezonning van woningen) en reflecteert op heldere wijze enkele basisideeën achter het woonervenconcept (variatie, kleinschaligheid, veiligheid en ontmoeting). Deze opzet wordt benadrukt door verspringende bouwvolumes, een afwisseling in hoogtes, witte scheidingsmuren en dichtgebouwde hoeken.

- het complex met het verhoogde 'woondek' aan de Eekschillersdreef, in 1977 ontworpen door 'Architektenburo INBO b.v.' uit Woudenberg en gebouwd door Aannemersbedrijf Nelissen b.v. uit Venray. De woningen hebben een bijzondere ontsluiting via een verhoogde woonstraat boven open parkeerruimte op straatniveau. De borstweringen van het dek en een deel van gevels bekleed met houten delen.

In deze drie complexen zijn steeds verschillende woningtypen opgenomen.

wijkwinkelcentrum De Eglantier

Het winkelcentrum moest een duidelijk herkenningspunt in De Maten zijn en aansluiten op de hogere bebouwing aan de overkant van de Gildenlaan. Daarom vormde stedelijke bebouwing een belangrijk uitgangspunt. In het langdurige planvormingsproces van het wijkwinkelcentrum stelde de gemeente P. Dijkema (van ingenieursbureau Dijkema en Croonen uit Nijmegen) aan als coördinerend architect. In die rol maakte hij het eerste stedenbouwkundig plan en voerde hij in 1976 gesprekken met de architectenbureaus Alberts en Mol Reijenga Postma over het ontwerp van het winkelcentrum. Later in het proces nam Mol Reijenga Postma de coördinatie van het ontwerpproces over en ontwierpen ze drie gebouwen. Ton Alberts en medewerkers C.C. de Vries en T. Kip ontwierpen de overige tien woon- en winkelgebouwen. In het ontwerp voor De Eglantier is vooral de hand van Alberts herkenbaar. De stedenbouwkundige opzet is geïnspireerd door een middeleeuws stadsbeeld. Het stratenplan is gebaseerd op het organische gegroeide stratenplan. Door pleintjes, kruisingen en expressieve gebouwen met nissen en trappenhuizen wilde Alberts variatie aanbrengen in de ruimte. Iedere plek heeft zijn eigen identiteit. Het introverte, naar binnen gekeerd karakter van De Eglantier is een referentie naar een ommuurde middeleeuwse stad. Uit het ontwerp voor de Eglantier blijkt de hernieuwde belangstelling voor de stad, zoals deze halverwege de jaren zeventig opgang maakte.

(Voor meer informatie over de Eglantier, zie Cultuurhistorisch Advies Eglantier, 2004)

formeel profiel rondweg

*informeel profiel
buurtontsluitingsweg*

fietspad

woonerf

*groene kern in
woningbouwcomplex*

*traditioneel woonhuis met
aanbouw*

carports op woonerf

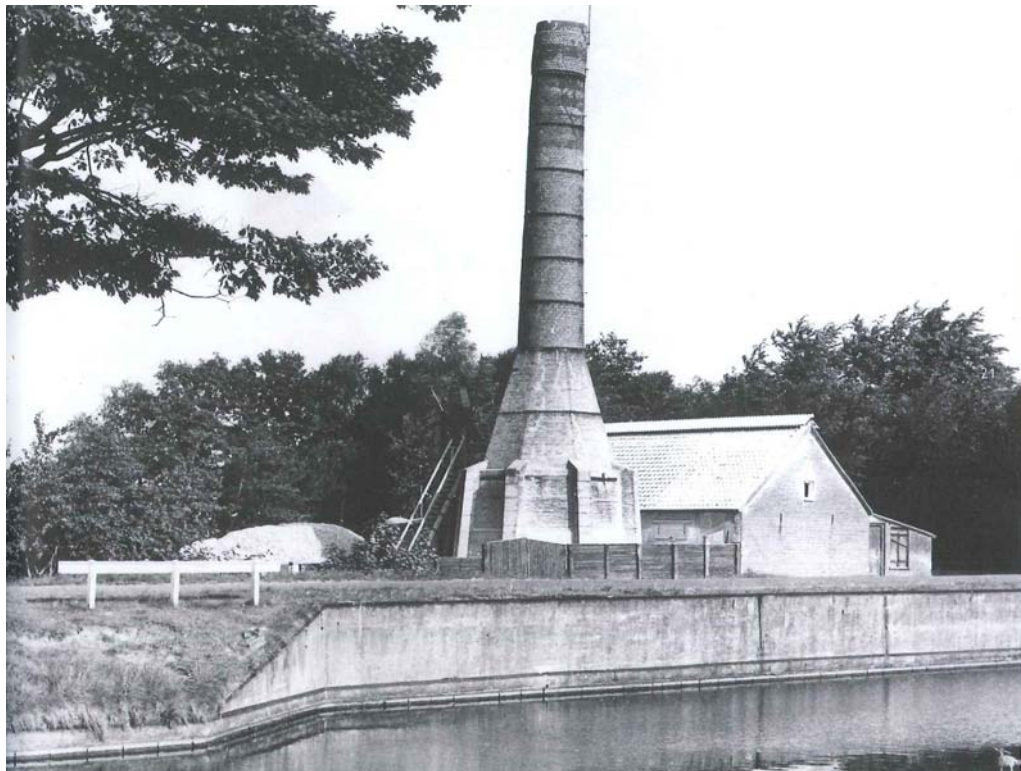
middelhoogbouw aan rondweg

relicten pre-stedelijk landschap

Hierboven is al vermeld dat de ontwerpers Van Eyck en Apon bestaande elementen van het landschap in de nieuwe wijk wilden handhaven, maar dat ze dat nauwelijks mogelijk achtten vanwege de natte gesteldheid van het gebied. Niettemin is dat uiteindelijk wel voor een klein deel gelukt. Het kanaal met de weg met bomenlaan over de kade is gebleven, evenals de spoorweg aan de noordoostzijde. Binnen de wijk zijn een paar wegen behouden, alsmede een aantal oudere huizen en boerderijen en een paar bomenlaantjes en solitair (zie kaartbijlage 'prestedelijke relicten en structuren stadsdeel Zuid-Oost De Maten').

In de uiterste noordwesthoek van het gebied zijn de straten Ovenbouwershoek en Ketelboetershoek behouden gebleven. Hierlangs staat nog een aantal huizen uit de 1930er jaren, met steile kappen haaks op de straten. Deze structuur is opgenomen in het bedrijventerrein Matenhoek. Langs het Apeldoorns Kanaal, ten zuidwesten van de Gruttersdreef ligt een loswal, die in het verleden gebruikt werd door de schelpkalkbranderij van firma Salomons (zie afbeelding 'loswal schelpbranderij'). Verder zuidelijk is langs het kanaal nog een gebiedje te vinden met een aantal oude gebouwen. Dit ligt te hoogte van het Kanaalpark, dat op de gemeentelijke vuilnisbelt van rond 1920 werd aangelegd. Van de vuilnisbelt resteren een bedrijfswoning met rieten kap, het achterliggende langwerpige bedrijfsgebouw en twee open kapschuren. Ten zuiden hiervan staat nog een klein boerderijtje aan het Kanaal, dat dateert van rond 1900. Iets verder naar het zuidwesten volgt het noordelijke gedeelte van de straat Minden (op industrieterrein Kuipersveld) een gedeelte van het traject van de vroegere Binnendijk. In het straatbeeld is van die hogere ouderdom niets herkenbaar. Dat is wel het geval met de oudere bomen die iets ten noordoosten daarvan staan om een speelveldje aan het Schepenenveld en bij de school met speelveld aan Holtrichtersveld/Schoutenveld. Deze bomen zijn de restanten van een oude houtsingel, die omstreeks 1900 reeds voorkwam. In tegenstelling tot veel andere houtsingels in het gebied van De Maten, is deze beplantingsstructuur opgenomen in de stedenbouwkundige structuur van de woonwijk. Een andere oudere structuur die in dit gedeelte van De Maten voorkomt, ligt ten zuiden van het Magistratenveld. Het betreft een slingerend pad dat het tracé van een verdwenen beek volgt (zie afbeelding p.11).

loswal schelpkalkbranderij (foto uit circa 1950, bron: Vereniging Oud Apeldoorn, 2011)

Langs de zuidzijde van De Maten vormt de rechte lijn van de Landdrostlaan en het zuidelijke deel van de Kaartenmakershoeve een relict van de oude Langedijk. In het straatbeeld is niet herkenbaar dat het om een oudere weg gaat, behalve vanwege het feit dat de rechtlijnigheid van de weg afwijkt van de kronkelwegen in de nieuwe wijk, en dat langs de zuidwestzijde van de weg tussen de daar gelegen volkstuinen drie oudere huizen/boerderijen staan. In het uiterste zuidoosten ligt vlak tegen de snelweg aan nog een pad dat voor een deel het oude traject van de Kuipersdijk volgt. Iets noordelijker is aan de rand van de wijk nog een klein deel van de Binnendijk terug te vinden in de vorm van een fietspad. Hieraan ligt een groot vrijgelegen perceel waarop een groot huis staat uit 1979. Binnen de buurt is dit een vreemde eend in de bijt. Dat komt omdat het perceel een oude boerderij is. Alleen enkele oude fruitbomen in de tuin vormt een tastbare herinnering aan dat erf.

Langs de noordoostelijke rand van de wijk zijn een aantal elementen uit de voor-stedelijke fase behouden die veel duidelijker herkenbaar zijn. De Barnewinkel is een oude weg waarvan het traject geheel is bewaard tussen de Zutphensestraat (buiten het onderzoeksgebied) en de Koperslagersdonk. Hieraan staat nog een boerderij die in 1928 werd gebouwd en die eigendom was van de inrichting Het Apeldoornsche Bos. Het ging om een voor dit gebied zeer grote boerderij, waarvan het hoofdgebouw door middel van een dwarspand met een schuur is verbonden. Dit geheel vormt een historische bouwkundige eenheid. In het pand is een buurtcentrum en tot voor kort een gemeentewerf gevestigd. Haaks op de Barnewinkel sluit een smalleweg met aan weerszijden eikensingels aan. Dit is de oude weg die rond 1894 werd aangelegd ten behoeve van de ontginning van de Ericastichting. De weg kenmerkt zich door het kaarsrechte verloop (met knik), het smalle profiel en de eikenlaan duidelijk als een afwijkende structuur. De eiken zijn waarschijnlijk in de bouwtijd van de nieuwe wijk vervangen. Iets zuidelijker is op de kaart in de structuur van watersingels en straten ook nog de lijn van de vroegere Ericaweg te herkennen, maar in het veld is daar niets van herkenbaar. Min of meer hetzelfde geldt, iets noordelijker, voor de structuurlijn die een relict vormt van de vroegere Mollenweg. Een relict van de pre-stedelijke situatie dat nog wel duidelijk herkenbaar is, is de boerderij Pallietergaarde 19-21, die nu als kinderboerderij fungeert. Het is een forse boerderij uit de 1930er jaren met een kleine stal direct ten zuiden. Tot slot vormt de Olieslagershorst een prestedelijk relict in het noordelijk deel van De Maten. Deze langzaamverkeersroute volgt het tracé van een kaarsrecht heideontginningsweg, die voorheen in zuidelijke richting doorliep. Behalve het rechte beloop, herinnert in de huidige inrichting niets aan de vroegere situatie.

*stuw in waterloop langs spoorlijn
Apeldoorn-Zutphen*

*loswal langs het Apeldoorns
Kanaal*

*ophaalbrug 'Bruggelerbrug' over
het Apeldoorns Kanaal
(gemeentelijk monument)*

*bomenlaan langs het
Apeldoorns Kanaal*

*woningen langs de
Ovenbouwershoek*

*woning langs de
Ovenbouwershoek*

*bedrijfswoning op terrein
voormalige vuilnisbelt*

*open kapschuur op terrein van
voormalige vuilnisbelt*

*verhoogd gelegen boerderijtje
aan het Kanaal met leilinden
voor woongedeelte*

*de voormalige Langedijk heeft
een kaarsrecht beloop en
enigszins verhoogde ligging*

*wintereiken aan de rand van een
speelveld langs Holtrichtersveld*

*een rij forse eiken langs
Holtrichtersveld*

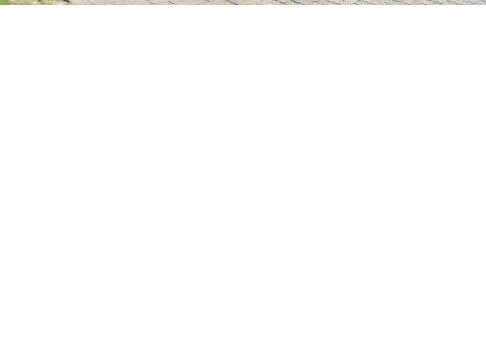
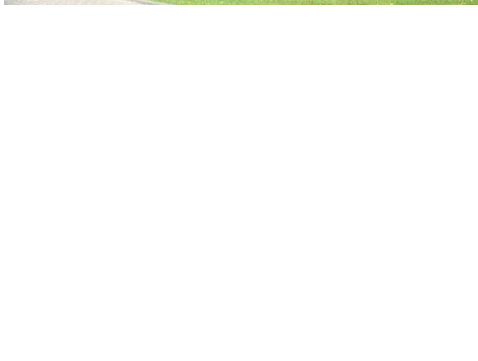
*oude wilg langs voormalige
Kuipersdijk*

*twee leilinden langs de
voormalige Langedijk herinneren
aan een verdwenen erf*

*twee kersenbomen langs de
voormalige Langedijk op
voormalig boeren erf*

*carpoort in de vorm van open
schuur nabij voormalig boeren
erf*

kenmerken anno 2012

ruimtelijke structuur

- de Maten ligt ingeklemd tussen de oudere structuren van het Apeldoorns Kanaal en de spoorlijn naar Zutphen, en de rijkswegen A1 en A50, die ongeveer gelijktijdig met de woonwijk werden aangelegd; langs vrijwel de gehele omtrek van de wijk zijn er (smalle) groenstroken met geboomte;
- de wijk bestaat uit de buurten Matendreef, Matenhorst, Matendonk, Matenhoeve en Matenveld die als een kralensnoer door een rondweg aaneen zijn geregen; tussen de woonwijk en het Apeldoorns Kanaal liggen de bedrijventerreinen Matenhoek en Kuipersveld; het eerste van die twee is in oorsprong al vooroorlogs;
- langs de zuidoostelijke rand van de wijk ligt een pre-stedelijke wegstructuur, met daarlangs volkstuinten, sportvelden en een parkstrook;
- hoofdontsluitingswegen: de Matenpoort, de Laan van Erica en de Laan van Kuipershof en de rondweg (de Laan van Maten, Heemradenlaan, Gildenlaan en de Eglantierlaan als oorspronkelijk deel van de rondweg);
- vanaf de rondweg ontsluiten lusvormige secundaire wegen de woonbuurten;
- daartussen bevindt zich een wijvertakt ecologisch stelsel van groenstructuren en waterlopen, en een fijnmazig patroon van fiets- en wandelpaden, die op enkele plekken de pre-stedelijke landschappelijke volgen;
- de buurten liggen rond het omvangrijke Matenpark gerangschikt;
- iedere buurt is opgebouwd uit meerdere woningbouwcomplexen, die op hun beurt weer uit meerdere woonerven bestaan;
- ieder woningbouwcomplex heeft een buurtmidden;
- iedere buurt heeft een verzorgend centrum;
- de wijkvoorzieningen liggen langs de rand van het park, aan de binnenzijde van de ringweg;
- wijkwinkelcentrum de Eglantier ligt aan de rand van het park;
- de Maten heeft geen landmarks; de sculptuur op de rotonde van de Matenpoort en de Eglantier gelden als ankerpunten.

openbare ruimte

- de openbare ruimte in De Maten bestaat uit woonstraten, woonerven, woonbrinken, buurtmiddens met speel- en trapveldjes, plantsoenen, waterpartijen en twee parken; het Violierenplein in de Eglantier uitgezonderd, beperkt pleinvorming zich tot verkeerspleinen en geleidelijke straatverbredingen in de woonerven;
- de ontsluitingswegen en een deel van de Matense rondweg hebben een ruim opgezet symmetrisch profiel met een groene middenberm, groenstroken, bomen en gescheiden fietspaden;
- de buurtontsluitingswegen hebben een informeel profiel met geasfalteerde rijbanen, trottoirs, bomenrijen en soms een groenstrook en/of middenberm;
- de verkeersluw opgezette woonerven zijn bestraat met klinkers;
- de oudste buurten (in het noorden van De Maten) hebben meer grasvelden en plantsoenen, de jongere buurten (in het zuiden) hebben vanwege de hogere bebouwingsdichtheid meer opgaand groen;
- het centraal gelegen Matenpark en het Kanaalpark zijn naar de omgeving toe enigszins gesloten.

bebouwing

- de Maten heeft primair een woonfunctie en is gedurende de jaren zeventig en tachtig projectmatig tot stand gekomen;
- het bebouwingsbeeld van de verschillende buurten wordt hoofdzakelijk bepaald door woonblokverkaveling van eengezinswoningen in twee bouwlagen;
- de woningen zijn voornamelijk uitgevoerd in een traditionalistische architectuur met bakstenen gevels, soms met houten beschotten, schuine pannendaken en uitbouwen annex carports aan de straatzijde;
- er is veel aandacht besteed aan de overgang tussen de woning en de openbare ruimte, meestal in de vorm van een kleine uitbouw als een portaal;
- enkele uitzonderingen op het gangbare bebouwingsbeeld vormen de als experimenteel geprediceerde geschakelde 'Emmerhoutwoningen' met een plat dak in Matendreef, de als experimenteel

geprediceerde uitbreidbare woningen met plat dak in Matenveld, de twee-onder-een-kapwoningen in Matenhoeve, de geschakelde woningen en bungalows in Matendonk, en de 'Emmerhoutwoningen' met opbouw in Matendreef en Matenhorst (de opbouw is later aan de woningen toegevoegd, een proces dat bekend staat als 'optoppen');

- andere uitzonderingen zijn enkele huizen en boerderijen uit de pre-stedelijke periode; merendeels te vinden langs de randen van de wijk, gekoppeld aan oudere wegenstructuren;

*traditionele architectuur in de
Matendonk en Matenhoeve*

*experimentele woningbouw aan
de Gruttersdreef en het
Holtrichtersveld*

*Eglantier
villabuurt aan rand van
Matenpark*

*bedrijventerrein Matenhoek
bedrijventerrein Kuipersveld*

- in Matendreef, Matenveld en in de nabijheid van de Eglantier is de bebouwingsdichtheid van de woonerven verhoogd door middelhoogbouw; in het bebouwingsbeeld wordt de schaal en collectiviteit van deze gestapelde woonvorm ontkend door in uitvergroete vorm aan te sluiten bij het archetypische woonhuis met een eigen entree, zadeldak en garage;
- echte middelhoogbouw en hoogbouw bevinden zich in Matendreef en Matendonk, veelal langs de (buurt)ontsluitingswegen;
- binnen de rondweg zijn twee villabuurten aangelegd met grote vrijstaande woningen in verschillende architectuurstijlen;
- langs de zoom van het park bevinden zich diverse voorzieningen, zoals: een school voor voortgezet onderwijs, een sporthal en een medisch centrum (Waleweingaarde), de brandweer, het politiebureau en een verpleeghuis (Beatrijsgaarde), de kinderboerderij (Pallietergaarde), een bejaardentehuis en een kerk (Gijsbrechtgaarde) en winkelcentrum de Eglantier;
- bedrijventerrein Matenhoek wordt gekenmerkt door kleinschalige bedrijven in combinatie met woonhuizen; het onderscheid tussen woonbebouwing (deels 1930er jaren) en utilitaire bedrijfsbebouwing is kenmerkend voor het gebied; op bedrijventerrein Kuipersveld bevinden zich ook grootschalige bedrijven.

formeel profiel rondweg

*informeel profiel
buurtontsluitingsweg*

fietspad in het groen

waterpartij

*groenvoorziening in een
woonbuurt*

Matenpark

*experimentele woningbouw
Gruttersdreef, rechts met
'opgetopte bouwlaag'*

*experimentele woningbouw
Holtrichtersveld*

WAARDERING

Behoud, herkenbaarheid of versterking van de volgende aspecten is vanuit cultuurhistorisch perspectief van essentieel belang voor de identiteit van De Maten.

ruimtelijke structuur

- stedenbouwkundige structuur op structuralistische grondslag: opbouw in kleine eenheden met een menselijke maat, in grootte oplopend van woonerf via woningbouwcomplex en buurt naar wijk;
- enkele restanten van de pre-stedelijke landschappelijke structuur in de vorm van kanaal en spoorweg (langs de randen van de wijk, wegen en boomsingels;
- hiërarchische en fijn vertakte infrastructuur met
 - hoofdstructuur: Laan van Maten, Heemradenlaan, Gildenlaan, Laan van Kuipershof, Matenpoort, Laan van Erica, Eglantierlaan;
 - lusvormige buurtontsluitingswegen;
 - fijnmazig stelsel van fiets- en wandelpaden;
- hiërarchische en fijn vertakte groenstructuur met:
 - centraal de 'groene wig' van het Matenpark, aansluitend op buitengebied;
 - groene omranding van de wijk;
 - kanaalpark op voormalige vuinisebelt;
 - groene lobben aansluitend op parken en omranding tussen de verschillende buurten; veelal met watersingels;
 - fijne groene 'vingers' die de buurten in reiken; veelal met wandelpaden.

openbare ruimte

- het onderscheid tussen de formele inrichting van de hoofdstructuur en het informele karakter van de substructuur;
- de structuur van waterpartijen, die nauw samenhangt met de groenstructuur en een belangrijke rol speelt in de waterhuishouding van de wijk;
- de ruim opgezette groenvoorziening, die een ecologische en structurerende functie heeft in de stedenbouwkundige opzet; de grote (functionele) differentiatie in soorten openbaar groen;
- het Matenpark als groene long van de wijk.

gebieden

1. experimentele woningbouwcomplexen aan de Rietdekkersdreef en Gruttersdreef
 - in 1972 ontworpen door architectenbureau Elling;
 - projectarchitecten ir. A. van Gelderen en ir. K. Visser;
 - predikaat experimenteel vanwege de originele verkavelingswijze van de woonblokken en de indeling van de woningplattegrond;
 - van cultuurhistorisch belang vanwege:
 - de ver doorgevoerde principes van het structuralisme in zowel de stedenbouwkundige opzet als het woningontwerp;
 - de voorbeeldfunctie van het project in Apeldoorn en dankzij publicaties ook in de rest van Nederland.
2. experimentele woningbouwcomplexen aan het Holtrichtersveld
 - in eerste helft jaren 70 ontworpen door architect Adrie van Duivenboden;
 - predikaat experimenteel vanwege de originele verkavelingswijze van de woonblokken en de indeling van de woningplattegrond;
 - van cultuurhistorisch belang vanwege:
 - de ver doorgevoerde principes van het structuralisme in zowel de stedenbouwkundige opzet als het woningontwerp;
 - de voorbeeldfunctie van het project in Apeldoorn en dankzij publicaties ook in de rest van Nederland.

3. winkelcentrum de Eglantier
 - in de periode van 1974 tot 1981 ontworpen;
 - stedenbouwkundig ontwerp
 - eerste: ingenieurbureau Dijkema en Croonen, ontwerper en coördinerend architect P. Dijkema
 - tweede stedenbouwkundig ontwerp en coördinerend architectenbureau: Mol Reijenga Postma
 - ontwerp 3 gebouwen: Mol Reijenga Postma (Jelle Postma)
 - ontwerp 10 gebouwen: architectenbureau Alberts (Ton Alberts, C.C. de Vries, T. Kip);
 - van cultuurhistorisch belang vanwege:
 - de stedenbouwkundig opzet die in aansluiting op de Forumgedachte is geïnspireerd door een middeleeuws stadsbeeld;
 - de expressieve baksteenarchitectuur van Ton Alberts;
 - zie Cultuurhistorisch Advies Eglantier uit 2004.
4. complex 'Witte Woningen' aan de Klokkengietershoeve
 - in 1977 ontworpen door 'ir. M.P. Evelein bi bna - buro voor architectuur en vormgeving'
 - valt op door de witte gevels, de schuine dakhelling die onder tot aan de grond lijkt te reiken d.m.v. schuine muren
 - van cultuurhistorisch belang vanwege:
 - de ver doorgevoerde principes van het structuralisme in zowel de stedenbouwkundige opzet als het woningontwerp;
 - In het complex zijn verschillende woningtypen opgenomen.
5. complex woningen aan de Goudsmidshoeve
 - ontworpen in 1977 door 'Architektenburo de Wit + van Druivenboden' uit Apeldoorn
 - valt op door leidekking op schuine daken en tegen zijgevels, en door complexe schakeling van voor- en achteruitspringende volumes
 - van cultuurhistorisch belang vanwege:
 - de ver doorgevoerde principes van het structuralisme in zowel de stedenbouwkundige opzet als het woningontwerp;
 - het complex bevat diverse woningtypen.
6. complex met 'woondek' aan Eekschillersdreef
 - in 1977 ontworpen door Architectenburo INBO b.v.
 - van cultuurhistorisch belang vanwege:
 - de ver doorgevoerde principes van het structuralisme in de stedenbouwkundige opzet;
 - bijzonder door ontsluiting van woningen via verhoogde woonstraat (of woondek) boven open parkeerruimte op straatniveau;
 - borstweringen van het dek en een deel van de gevels bekleed met houten delen;
 - in het complex zijn verschillende woningtypen opgenomen.

Matendonk

Matendreef

Matenhorst

Matenveld

Matenhoeve

Matengaarde

Goudsmidshoeve

Goudsmidshoeve

Klokkengietershoeve

Klokkengietershoeve

Eekschillerdreef

Eekschillerdreef

bebouwing

- de samenhang en het complexmatige karakter in het bebouwingsbeeld van zowel buurten als woningbouwcomplexen; binnen de samenhang in bouwmassa, materiaalgebruik en detaillering is sprake van variatie in rooilijn, hoogte en aanbouwen; dit past binnen het concept van structuralistisch bouwen;
- pre-stedelijke bebouwing op diverse plaatsen als verwijzing naar de voorgeschiedenis van het gebied.

kunstwerk

- bronzen beeldengroep De Maagden van Apeldoorn, rotonde Matenpoort
- in 2001 gerealiseerd naar een ontwerp van Elisabeth Stienstra;
- van cultuurhistorisch belang voor De Maten dankzij de functie van het beeld als markering van de woonwijk in de Apeldoornse ringweg.

*kunstwerk op de rotonde bij
de Matenpoort*

*profiel hoofdstructuur Laan
van Maten*

*profiel substructuur
Looiersdreef*

*verkevelingsgroen
Straatmakershoeve*

buurtmidden Schoutenveld

*waterpartij aan de
Houtsnijdershorst*

fietspad Schrijnwerkershorst

Matenpark

Kanaalpark

A A N B E V E L I N G E N

Het is belangrijk alle ruimtelijke ingrepen op buurt- of complexniveau in onderlinge samenhang te relateren aan de opzet van de gehele wijk De Maten en niet ad hoc te beschouwen op het niveau van de ruimtelijke ingreep.

ruimtelijke structuur

- de hiërarchie in de opzet en infrastructuur van de wijk behouden;
- de toevoeging van landmarks vermijden; dit past niet in de filosofie van het structuralisme;
- markeringspunten komen de oriëntatie in de wijk ten goede; bijvoorbeeld door kunstwerken van een vergelijkbaar formaat en kwaliteit als van het kunstwerk op de rotonde van de Matenpoort.

openbare ruimte

- duidelijk onderscheid blijven maken tussen de formele inrichting van de hoofdstructuur en informele inrichting van de substructuren;
- de inrichting en stoffering van de openbare ruimte kunnen de oriëntatie binnen de wijk bevorderen; dit gebeurt reeds door verschil in profilering en bestrating en door het consequente gebruik van woonerfbordjes;
- de sterke structuur van waterpartijen en openbaar groen op alle niveaus behouden: verkavelingsgroen, buurtmiddens, groene fietsroutes, groene omranding van de wijk en Matenpark en Kanaalpark;
- verstening van het openbaar groen voorkomen; terughoudendheid betrachten t.a.v. gronduitgifte aan bewoners (gaat ten koste van de kwaliteit van de openbare ruimte).

gebieden en bebouwing

- de bijzondere bebouwing uit de pre-stedelijke periode handhaven, als zeldzame getuigen van de vroegere geschiedenis van het gebied;
- de betekenis van de 6 waardevolle gebieden met experimentele / bijzondere woningbouw (zie hoofdstuk Waardering) vertalen naar beleidsinstrumenten, zoals het beschermd stads- en dorpsgezicht, het bestemmingsplan of het gebiedsgerichte welstandsbeleid;
- de samenhang in het bebouwingsbeeld handhaven, door
 - bij huurwoningen nieuwbouw, renovatie en verbouw complexmatig aan te pakken;
 - bij koopwoningen eenvormige aanpassingen te stimuleren via de (loket)criteria van het welstandsbeleid.

geraadpleegde archieven

Bouwvergunningen van het Kenniscentrum CODA, Apeldoorn.

Archief van de Dienst Gemeentewerken 1957-1964, Kenniscentrum CODA, Apeldoorn.

Archief van de Stedenbouwkundige Dienst voor de Oost-Veluwe over de periode 1969-1985, Kenniscentrum CODA, Apeldoorn.

geraadpleegde literatuur en nota's

Anoniem, *De Maten vroeger en nu*, zonder plaats en jaartal.

Bureau Voorlichting Apeldoorn, *Mensen in Maten*, Apeldoorn 1972.

Cammen, H. van der, L. de Klerk, *Ruimtelijke ordening. Van grachtengordel tot vinex-wijk*, Utrecht 2003.

Gemeente Apeldoorn, *Toelichting op het Structuurplan 1962*, Apeldoorn 1962.

Heuvel, W.J., *Structuralisme in de Nederlandse architectuur*, Rotterdam 1992.

Hoitink, N., C. van Balgoyen, H. Ummels (eds.), *De Maten 30 jaar*, Apeldoorn 2002.

"Meegroeiwoningen" in Apeldoorn', *Wonen TA/BK* (1976) 7, p. 4.

Niesten, J., 'Maat houden zonder matig te worden. De Maten in Apeldoorn halverwege', *de Architect* 9 (1978) 5, pp. 74-79.

'Predikaat "experimenteel" voor woningen in Apeldoorn', *Bouw* 26 (1971) 51, 1872.

Oldenburger-Ebbers, C.S., e.a., *Gids voor de Nederlandse Tuin- en Landschapsarchitectuur Deel Oost en Midden, Gelderland/Utrecht*, Rotterdam 1996.

Rodermond, J., 'Met de adviescommissie experimentele woningbouw naar Apeldoorn. De "Archie-stedebouw" van Adrie van Duivenboden', *de Architect* 10 (1979), 12, 33-35.

Steemers, Th., *Experimenteren in de woningbouw. Resultaat tien jaar experimentele woningbouw*, Den Haag 1978.

STOA, *Cultuurhistorisch Advies Eglantier*, Ede 2004.

Vereniging Oud Apeldoorn, *Van spoorbrug naar Bockershoeve. Over bedrijvigheid langs Kanaal Zuid in Apeldoorn*, Apeldoorn, 2011.

Vletter, M. de, *De kritiese jaren '70. Architectuur in Nederland 1968-1982*, Rotterdam 2004.

Wassenaar, A., 'Verslag van negen jaar passief beleid. Experimentele woningbouw: dromen over een betere omgeving', in: *Wonen-TA/BK* (1977) 5, pp. 5-24.

CULTUURHISTORISCHE ANALYSE

DE MATEN

Colofon

productie en ©

stoa . . .

stedenbouw openbare ruimte architectuur

in samenwerking met de gemeente Apeldoorn

tekst en beeld

Ede, 24 oktober 2006/ Apeldoorn, januari 2013

Evelien van Es & Pauline Opmeer/ Wim Boerefijn & John de Jong

